

Aseeton Simson ja karjuva leijona muinaisen Lähi-idän kuvälähteiden valossa

JOHDANTO

Leijona on yksi suosituimmista Vanhassa testamentissa esiintyvistä eläimistä. Se mainitaan Vanhassa testamentissa eksplisiittisesti yli 150 kertaa. Lisäksi Vanhassa testamentissa on useita jakeita, joissa viitataan epäsuorasti leijonaan.¹ Psalmeissa viholliset ja vastustajat kuvataan usein leijonina tai leijonan kaltaisina² ja Mooseksen kirjoissa Juudan (Gen. 49:9), Gadin (Deut. 33:20) ja Danin (Deut. 33:22) heimoja kuvataan leijonan piirtein. Myös Jumalaa kuvataan Vanhassa testamentissa usein joko leijonana (esimerkiksi Jes. 31:4, Jer. 25:30 ja Aam. 3:8) tai leijonaa hallitsevana toimijana (esimerkiksi 1. Kun. 13:26, 2. Kun. 17:25–26).³ Leijona kuvataan tyypillisesti vaarallisena petona, joka hyökkää ihmisten kimppuun (katso edelliset esimerkit ja muun muassa Dan. 6:24). Vanhaan testamenttiin sisältyy kuitenkin myös kertomus, jossa ihminen onnistuu selättämään vaarallisen leijonan. Tuomarien kirjan 14 luvussa Israelin tuomari Simson kamppailee karjuvaa, nuorta urosleijonaa vastaan voitokkaasti. Vastaavanlaisia sankarin ja leijonan vä-

lisiä kamppailuja tunnetaan laajalti muinaisen Lähi-idän kulttuuripiirissä. Poikkeuksellista Simsonin ja leijonan kohtaamisesta on se, että Simson tappaa leijonan paljain käsin.

Tässä artikkelissa tarkastelen, miten ihmishahmon ja leijonan välistä kamppailua kuvataan Tuomareiden kirjan neljäntoista luvun jakeissa 5–6, joissa Simson kohtaa leijonan matkallaan häihinsä Timnaan. Kohdistan huomion erityisesti siihen, että kyseisessä kohtauksessa Simson tappaa leijonan paljain käsin, ilman asetta. Tarkastelen aseettoman ihmishahmon ja leijonan välistä kamppailua Vanhan testamentin tekstin ja muinaisen Lähi-idän kuvallisten lähteiden avulla. Lähestymistapaa, jossa huomioidaan muinaisen Lähi-idän visuaalinen kulttuuri Raamatun tekstien rinnalla, kutsutaan ikonografiseksi eksegeesiksi. Koska menetelmä on suomalaisen raamatuntutkimuksen parissa vielä melko marginaalinen, esittelen sitä oman alaotsikkonsa alla ennen varsinaista teksti- ja kuva-analyysia.

Ikonografinen eksegeesi soveltuu Vanhan testamentin leijonatekstien tarkasteluun

erinomaisesti muun muassa siitä syystä, että visuaalista vertailumateriaalia Lähi-idästä on säilynyt verrattain paljon. Leijona oli erittäin suosittu kuva-aihe muinaisen Lähi-idän taiteessa. Sitä hyödynnettiin lukuisissa erilaisissa esineissä ja konteksteissa eri aikakausina ja eri maantieteellisillä alueilla.⁴ Leijona liitettiin erityisen voimakkaasti kuninkuuteen. Esimerkiksi assyrialaiset ja egyptiläiset kuninkaat hyödynsivät leijonaikonografiaa esiintymällä voittoisina leijonan metsästäjinä tai sotapäälliköinä, jotka kävivät taisteluun leijona rinnallaan.⁵ Leijonia kuvattiin pienesineissä, kuten sineteissä, amuleteissa ja pienoispatsaissa, mutta myös monumentaalitaiteessa. Esimerkkinä jälkimmäisestä mainittakoon niin kutsutut vartijaleijonapatsaat, joita asetettiin muinaisessa Lähi-idässä kaupunkien porteille sekä temppelien ja palatsien sisäänkäynneille. Suurin osa muinaisen Israelin ja Juudan alueelta löytyneistä leijonaesineistä edustaa pienoistaidetta. Eläinten ja ihmisten kimppeun hyökkäävä leijona on tyyppillinen kuva-aihe tuon alueen esineistössä, toisaalta myös sankarillisen ihmishahmon ja leijonan välisiä aseellisia kamppailuja kuvataan usein. Toisinaan leijona kuvataan myös yksin tai osana laajempaa kuvakokonaisuutta. Vielä myöhäispronssikaudella ja rautakauden alkupuoliskolla (n. 1500–925 eaa.) eteläisessä Levantissa leijona saatettiin kuvata yhdessä naishahmojen kanssa.⁶ Motiivien kirjo on mittava ja monipuolinen, mutta tyyppillisesti leijonaa hyödynnettiin kuva-aiheena eläimen luontaisen voiman ja vaarallisuuden vuoksi.⁷

Tämän artikkelin tarkoituksena ei ole luoda kattavaa katsausta leijonan kuvauksiin muinaisen Lähi-idän taiteessa, vaan kiinnittää huomiota erityisesti ihmishahmon ja leijonan välisiin kamppailuihin ja niiden kuvauksiin visuaalisissa lähteissä. Aluksi esittelen tutkimuksen menetelmää, visuaalista ikonografiaa. Tämän jälkeen kartoitan, miten kamppailua

kuvataan valitussa Raamatun tekstissä (Tuom. 14:5–6), jonka jälkeen siirryn tutkimaan muinaisen Lähi-idän vastaavia motiiveja sisältäviä kuvälähteitä. Tekstin ja kuvien analysoinnin jälkeen teen yhteenvedon Tuomarien kirjan neljännessätoista luvussa esiintyvistä asettoman kamppailun kuvauksesta.

IKONOGRAFINEN EKSEGEESI

Teologisessa tutkimuksessa on ollut perinteisesti tapana rajoittaa tekstilähtöisiin lähestymistapoihin. Visuaalisen lähdeaineiston tuntemus on kuitenkin tekstintutkijallekin ensiarvoisen tärkeää. Kuvälähteillä oli merkittävä rooli ihmisten välisessä viestinnässä muinaisessa Lähi-idässä ja suurella todennäköisyydellä ne tavoittivat laajemman joukon ihmisiä kuin tekstit. Lisäksi arkeologisilta kaivauksilta löytyneet kuvaesineet ovat ajallisesti lähempänä Raamatun tekstien syntyä kuin suuri osa Raamatun säilyneistä käsikirjoituksista.⁸ Ku-

1 Strawn 2005, 25–26.

2 Ks. esim. Strawn 2005, 50; Keel 1969, 201–206; 1997 (1978), 85–86.

3 Ks. kattavampi esittely leijonan metaforisesta käytöstä Vanhassa testamentissa Strawn 2005, 25–69.

4 Leijonan kuvaaminen muinaisen Lähi-idän taiteessa on niin usein toistuva aihe, että sitä on mahdoton käsitellä kattavasti tämän artikkelin mittakaavassa. Ks. aiheesta laajemmin esimerkiksi Strawn 2005 ja Cornelius 1989. Ks. myös Keel & Uehlinger 1998 ja Strawn 2015 ja 2009. Nämä julkaisut antavat useita esimerkkejä siitä, kuinka kuvallisten lähteiden tuntemus voi vaikuttaa Raamatun kuvausten ymmärtämiseen.

5 Strawn 2005, 152–174.

6 Strawn 2005, 80, 89, 97; Keel & Uehlinger 1998, 19; Cornelius 2004, 50–52, 94.

7 Strawn 2005, 131–230.

8 Valitettavasti esineen arkeologinen löytökonteksti ei ole aina tiedossa, mikä vaikeuttaa esineen käyttöä tieteellisessä tutkimuksessa. Ks. Brodie 2011 ja 2006.

vien tuntemus myös auttaa Raamatun tutkijaa hahmottamaan Raamatun tekstien kuvakieltä.⁹

Tutkijoiden kiinnostus kuvälähteisiin alkoi kasvaa jo 1800-luvun puolivälissä, jolloin muinaisen Lähi-idän alueella tehtiin merkittäviä arkeologisia löytöjä.¹⁰ Aluksi kuvallisia esinelöytöjä verrattiin Raamatun teksteihin suoraviivaisesti ja tulkittiin niiden kuvallista informaatiota Raamatun tekstien perusteella. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi kuvien henkilöt ja tapahtumat pyrittiin tunnistamaan Raamatun avulla, eikä kuvaa tarkasteltu sen omassa historiallisessa kontekstissa.¹¹ 1900-luvun kuluessa kuvien arvo lähdemateriaalina kasvoi. Othmar Keelin 1970-luvulla alkanutta työtä pidetään ikonografisen raamatuntutkimuksen kivijalkana. Keel ja niin kutsuttu Fribourgin koulukunta¹² ovat hyödyntäneet muinaisen Lähi-idän kuvallisia lähteitä Raamatun tekstien ja muinaisraailaisen uskonnon tutkimuksessa sekä tuoneet näiden lähteiden merkityksellisyuden laajemmin tutkijayhteisön tietoisuuteen.¹³ 1900-luvun loppupuolen tutkimuksen ansioina voidaan pitää ennen kaikkea kuvallisten lähteiden kokoamista laajoihin katalogeihin sekä pyrkimystä tulkita kuvälähteitä niiden omista lähtökohdista käsin.¹⁴

2000-luvun taitteen jälkeen ikonografisen eksegeesin parissa on keskitytty aiempaa syvälisemmin metodologisiin kysymyksiin ja pohdittu etenkin kuvan ja tekstin välistä suhdetta.¹⁵ Ikonografisella eksegeesillä ei ole kuitenkaan selkeää metodologiaa ja tutkimustavat vaihtelevat huomattavasti. Tutkimus voi lähteä liikkeelle Raamatun tekstistä, muinaisen Lähi-idän kuvaaineistosta tai tietystä tutkijaa kiinnostavasta teemasta, joka mahdollisesti esiintyy sekä kuvassa että tekstilähteissä.¹⁶ Muinaisen Lähi-idän kuvaaineistoa voi löytää muun muassa museoiden tietokannoista, kaivausraporteista sekä tutkimuskirjallisuudesta.¹⁷ Kuvantulkinnassa on pyrittävä ymmärtämään kuvan ”kieltä”, sillä kuvan

(kuten tekstinkin) tehtävänä on välittää informaatiota. Tulkitsijan tulee kiinnittää huomiota kuvaesineen laatuun, alkuperään, esinetyyppiin eli mediaan, funktioon ja kuvasisältöön.¹⁸

ASEETON SIMSON JA KARJUVA
LEIJONA: TUOM. 14:5–6¹⁹

Simsonin ja leijonan kamppailu Tuomarien kirjan neljännessätoista luvussa (Tuom. 14:5–6) on yksi tunnetuimpia Raamatun kertomuksia, joissa leijona esiintyy.²⁰ Israelin tuomari Simson on matkalla häihinsä Timnaan, kun yllättäen Timnan viinitarhojen luona häntä lähestyy karjuva urosleijona. Jakeen viisi alussa kerrotaan, että Simson matkustaa yhdessä vanhempiansa kanssa. Vanhemmat ovat läsnä vielä heidän saapuessaan viinitarhoille, mutta leijonan hyökätessä Simson näyttää olevan yksin.²¹

9 de Hulster & Strawn & Bonfiglio 2015, 19–22; de Hulster & Saari 2016, 294.

10 Maininnan arvoisia ovat etenkin Paul-Émile Botta kaivaukset Dur-Sharrukinissa (Khor-sabadissa) 1842–44 ja Austen Henry Layardin kaivaukset Nimrudissa ja Ninivessä (1845–1851).

11 Tästä hyvänä esimerkkinä mainittakoon myöhäisakkadilainen (2192–2004 eaa.) sylinterisinetti (The British Museum, 89326), jonka assyriologit George Smith, Friedrich Delitzsch ja J. N. Fradenburg tulkitsivat esittävän Aadamia, Eevaa ja käärmettä hyvän ja pahan tiedon puun alla (vrt. Gen. 3). He eivät ottaneet huomioon esineen suurta ajallista ja maantieteellistä eroa verrattuna Vanhan testamentin paratiisikertomuksen oletettuun kirjoitusajankohtaan, eikä heidän tulkintansa perustunut esineen omaan historialliseen kontekstiin. Mm. Dominique Collon on myöhemmin esittänyt esineen kuvalle uskottavamman tulkinnan, joka perustuu myöhäisakkadilaisen kuvataiteen omiin traditioihin ja vertailuun useiden saman aikakauden muiden kuvien kanssa. Collonin mukaan sylinterisinetin kuva edustaa tyyppillistä akkidiilaista juhla- tai pitoteemaa. Toisen kuvassa olevan hahmon sarvikruunu

- viestii hahmon jumalallisesta statuksesta, kun taas toinen kuvassa näkyvä hahmo on todennäköisesti tämän palvoja. Kuvassa näkyvä käärme voi olla joko jumalhahmoon yhdistettävä eläin tai se voi symboloida yleisemmin uudistumista, elpymistä ja hedelmällisyyttä. Ks. Smith 1876; Delitzsch 1903; Fradenburg 1886 ja Collon 1993. Ks. myös LeMon 2010, 143–145 ja Bonfiglio 2016, 76–80.
- 12 Kyseessä ei ole selvärajainen tutkijayhteisö, vaan pikemminkin Keelin kanssa yhteistyötä tehneiden tutkijoiden verkosto, johon kuuluu esimerkiksi Christoph Uehlinger, Silvia Schroer, Thomas Staubli, Jürg Eggler, Christian Herrmann ja Urs Winter. Fribourgin koulukunnan määrittelystä ks. Bonfiglio 2016, 3; de Hulster 2007, 21–25, 125–131.
- 13 Fribourgin koulukunnan merkittäviä tutkimuksia ovat esim. Keel & Uehlinger 1998 (1992); Staubli 1991; Schroer 2005–2018; 1987 ja Winter 1983.
- 14 Ikonografista eksegeesiä harjoittavalle tutkijalle tärkeä katalogisarja on erityisesti Keel 1995, 1997, 2010a, 2010b, 2013 ja 2017.
- 15 Bonfiglio 2016, 3. Huomion arvoisia 2000-luvun tutkimuksia ovat esimerkiksi Klingbeil 1999; LeMon 2010; Bonfiglio 2016; de Hulster 2009a sekä Strawn 2005, joka on myös tämän artikkelin leijonatemiikan näkökulmasta keskeinen.
- 16 Ks. de Hulster 2009b.
- 17 Izaak de Hulsterin, Brent A. Strawnin ja Ryan P. Bonfiglion toimittama teos *Iconographic Exegesis of the Hebrew Bible / Old Testament: An Introduction to Its Method and Practice* (2015) on ensimmäinen ikonografisen eksegeesin opetukseen ja opiskeluun suunnattu teos. Kirja sisältää johdatuksen menetelmän historiaan ja metodologiaan sekä tarjoaa käytännön ohjeita kuvien kanssa työskentelyyn. Ks. myös LeMon 2009, joka on selkeä ikonografiseen eksegeesiin johdettava artikkeli.
- 18 Vrt. de Hulster & Strawn & Bonfiglio 2015, 36.
- 19 Tuom. 14 on osa niin kutsuttua Simson-sykliä (Tuom. 13–16) eli kertomuksia, joissa keskeisenä hahmona on Simson. Simson-syklin rakenteessa ja sisällössä on huomattavia yhtäläisyyksiä Otnielin, Ehudin, Barakin, Jefthan ja Gideonin kertomusten kanssa. Erityisesti jälkimmäiseksi mainitun tuomarin kertomuksissa on paljon yhteistä Simson-syklin kanssa (Webb 2012, 175). Toisaalta Simson näyttäytyy huomattavan erilaisena hahmona muihin Tuomarien kirjan johtajiin verrattuna. Simson taistelee filistealaisia vastaan lähinnä henkilökohtaisista syistä, eikä syklissä esiinny muista Tuomarien kirjan kertomuksista tuttua kaavaa. Siinä Israel huutaa Jahvea avukseen, jonka jälkeen Jahve päättää kansan kärsimykset valitsemansa tuomarin johdolla (vrt. Assis 2014, 1; McKenzie 1966; Webb 2012, 163, 175). Simson-sykli on todennäköisesti lisätty Tuomarien kirjan kokoonpanoon myöhemmissä vaiheissa (Butler 2009). Kratz esittää, että luku 14 on itse syklin varhaisinta aineistoa (Kratz 2005, 205, 214).
- 20 Keskityn tässä artikkelissa ainoastaan Simsonin ja leijonan välisen kamppailun tarkasteluun. Leijona on merkittävä hahmo koko neljännessätoista luvussa. Tämän katsauksen ulkopuolelle jäävät muun muassa jakeet, joissa kuvataan hunajaa ja mehiläispesää leijonan ruumiissa (Tuom. 14:8–9), sekä Simsonin arvoitus, joka perustuu tähän kohtaukseen (Tuom. 14: 12–14, 18).
- 21 Sekä LXX^A että LXX^B käyttävät yksikkömuotoa kääntäessään verbin ”tulla”. A-tekstissä תָּבִיאַתְּ ”tulla” on käännetty kreikan sanalla ἐξέκλιεν, ”poiketa, kääntyä pois”, kun taas B-tekstin käyttämä verbi ἦλθεν, ”tulla” vastaa paremmin heprealaisen tekstin sanavalintaa. On mahdollista, että B-teksti on tehnyt paremmin masoreettista tekstiä vastaavan heprealaistavan korjauksen, mutta jostain syystä verbi on jäänyt yksikköön. Boling ehdottaa, että monikkomuodon vaihtuminen yksikköön johtuu kahden erillisen tradition yhteen liittämistä. (Boling 1975, 348.) Kertomuksen juonen kannalta on joka tapauksessa oleellista, että Simson kohtaa leijonan yksin. Jakeen 6 lopusta ilmenee, ettei Simson kertonut vanhemmilleen, mitä hän teki viinitarhoilla. Kukaan kertomuksen hahmoista ei siis tiedä, että Simson tappaa leijonan ja että hän löytää sen ruumiista myöhemmin mehiläispesän ja hunajaa (j. 8–9). Kohtaaminen leijonan kanssa on pohjana Simsonin häissään esittämälle mahdollittoman kuuloiselle arvoitukselle. Kertomuksen lopussa hän paljastaa arvoituksen vastauksen vaimolleen, joka kertoo vastauksen Simsonin sulhaspojille. Koska Simson ei ole kertonut tapahtumasta kenellekään muulle, hän tietää, että timnalaiset sulhaspojat ovat selvittäneet arvoituksen epärehellisin keinoin.

Heprealaisessa tekstissä leijonasta käytetään ilmaisua **אֲרִיּוֹת כְּפִיר**. Tämä on erikoista, sillä molemmat sanat merkitsevät jo yksistään leijonaa. Brent A. Strawnin mukaan konstruktiiivirakenteen käytöllä on pyritty ilmaisemaan, että Simsonin kohdannut leijona on aikuisikää lähestyvä nuori leijona (**כְּפִיר**), joka elää yksin ilman laumaa (**אֲרִיּוֹת**).²² Heprealaisessa Raamatussa tunnetaan useita leijonaa tarkoittavia sanoja, joista kaikkien merkitys ei ole enää tiedossa. Varmuudella tiedetään, että **גֹּר** viittaa pentuun ja **אֲרִי** täysikasvuiseen leijonaan.²³

Jakeessa viisi kuvattu hyökkäävä nuori leijona myös karjuu. Havainnot leijonasta luonnossa osoittavat, että leijona harvoin karjuu saalistaessaan.²⁴ Leijona karjuu nälkäisenä, valmistautuessaan saalistamaan, pyydystettyään saalista ja silloin kun se joutuu hyökkäyksen kohteeksi.²⁵ Myös Heprealaisessa Raamatussa mainitaan, miten leijona karjuu, kun se on nälkäinen (Ps. 104:21), tai se on pyydystänyt saaliin (Aam. 3:4). Afrikan leijonien parissa kenttätutkimusta tehneen George B. Schallerin mukaan vasta lähes täysikasvuinen leijona kykenee täyteen karjaisuun.²⁶ Tuomarien kirjassa mainittu karjuminen vahvistaa oletusta, että **אֲרִיּוֹת כְּפִיר** on nuori, lähes täysikasvuinen leijona. Leijonan kuvaaminen karjuvana, nuorena, lähes täysikasvuisena uroksena maksimoi ajatuksen sen vaarallisuudesta. Kuvaus viestittää tekstin vastaanottajalle, että Simson kohtaa vaarallisimman maalla liikkuvan petoeläimen.²⁷

Kun hyökkäävä leijona lähestyy Simsonia, Herran henki valtaa hänet. Viittauksia Herran hengen valtaamana toimimiseen esiintyy myös muualla Tuomarien kirjassa. Otniel johtaa Israelia Herran hengen valtaamana (Tuom. 3:10). Gideonin valtaa Herran henki, ja se tuo hänelle rohkeutta taistelussa (Tuom. 6:34). Myös Jeftan valtaa Herran henki taistelun koittaessa (Tuom. 11:29). Edellä mainituissa

kertomuksissa Herran henki antaa valtaamilleen hahmoille auktoriteettia, jota he tarvitsevat johtaessaan Israelin joukkoja taisteluun. Fraasi esiintyy myös Ensimmäisessä Samuelin kirjassa (1. Sam. 10:6 ja 10:10). Kohdat kuvaavat, miten Herran hengen valtaama Saul on jonkinlaisessa profeetallisen ekstaasin tilassa. Toisaalla Samuelin kirjassa (1. Sam. 11:6) Herran hengen valtaaminen liittyy jälleen taistelukontekstiin.²⁸ Simson kertomuksessa Herran hengen valtaamisella on kuitenkin erilainen merkitys. Simson ei profetoi eikä johda Israelia taisteluun. Sen sijaan Herran henki ottaa Simsonin fyysisesti valtaansa ja antaa hänelle yli-inhimillistä vahvuutta.²⁹

Herran hengen vallassa Simson repii leijonan kappaleiksi. Verbi **שָׁטַע**, ”repiä” (pi.) esiintyy myös kolmannen Mooseksen kirjan polttouhrilaissa (Lev. 1:17), jossa kuvataan, kuinka uhrattava kyyhkynen tulisi repiä auki uhraustoimituksen yhteydessä. George F. Moore arvelee, että myös karitsan repiminen voi olla rituaalinen teko. Moore kuitenkin huomauttaa, että Simsonin teon mahdollinen rituaalinen aspekti ei ole kuvauksessa keskeistä, ei myöskään teon helppous. Sen sijaan vertailun tarkoituksena on havainnollistaa, kuinka repiminen tapahtuu.³⁰ On kuitenkin kiintoisaa verrata, miten aiemmassa jakeessa leijona on kuvattu maksimaalisen vaarallisena petona, mutta jakeessa 6 sen uhka minimoidaan luomalla metaforinen yhteys leijonan ja karitsan välille.³¹ Vaarallisin mahdollinen maaeläin alennetaan samalle tasolle sellaisen kotieläimen kanssa, joka tuskin herättää pelkoa kenessäkään. Septuagintassa (LXX^A) leijonan ja karitsan samanarvoisuutta korostetaan vielä selkeämmin. Kääntäjä on kääntänyt sanan **גֹּר**, ”karitsa” ilmaisulla **ἔριφον αἰγῶν**, ”vuohen karitsa”. Samantyylistä ilmaisua on käytetty jakeessa 5, jossa **אֲרִיּוֹת כְּפִיר** on käännetty ilmaisulla **σκύμνος λεόντων**, ”leijonan pentu”.

Jo yksistään lause ”hän repi sen kappaleiksi niin kuin se olisi ollut karitsa” riittäisi osoittamaan, että Simson oli aseeton. Siitä huolimatta Simsonin aseettomuutta korostetaan mainitsemalla lauseen lopussa, ettei hänellä ollut mitään käsissään. Paljain käsin tappaminen on teema, joka esiintyy myös Daavidin ja Goljatin kuuluisassa kamppailussa. Ensimmäisessä Samuelin kirjassa (1. Sam. 17:50) kerrotaan, miten Daavid tappoi Goljatin ”ilman miekkaa kädessään” (וְהָרַב אֵין פִּירֵד־רֶדֶר). Strawn esittää, että aseettomuuden korostamisella jakeissa pyritään ilmaisemaan protagonistin sankarillisuutta: vain todellinen sankari kykenee moisiin tekoihin ilman asetta.³²

Ennen vertailua muinaisen Lähi-idän kuvallisiin lähteisiin on syytä tiivistää, millainen mielikuva leijonasta piirtyy Tuomarien kirjan neljäntoista luvun jakeissa 5–6. Leijonaa kuvataan kamppailemassa miehen kanssa. Kohtauksessa ei ole läsnä muita hahmoja, sillä Simsonin vanhemmat eivät ole paikalla leijonan hyökätessä. Mieshahmo on fyysisesti vahva, kun taas leijona kuvataan aikuisiän kynnyksellä olevana nuorena, karjuvana uroksena. Hahmot kohtaavat toisensa fyysisessä kamppailussa, jossa mies päihittää eläimen. Kohtauksessa ei ole mukana aseita, sillä mies tappaa leijonan repimällä sen auki. On myös syytä huomioida, että teon taustalla vaikuttaa jumalallinen voima, Herran henki, joka antaa mieshahmolle yli-inhimilliset voimat leijonaa vastaan.

LEIJONAN JA MIEHEN VÄLISET KAMPPAILUT MUINAISEN LÄHI-IDÄN VISUAALISISSA LÄHTEISSÄ

Leijonan ja miehen välinen kamppailu on erittäin yleinen ja vanha kuva-aihe muinaisen Lähi-idän taiteessa.³³ Mesopotamiassa motiivin varhaisimpia esiintymiä ovat myöhäiselle neljännelle vuosituhannelle eaa. ajoittuvat kuvat, joissa mesopotamialainen ”pappi-kuningas”

tappaa leijonia.³⁴ Myös muinaisen Egyptin taiteessa leijonan ja ihmishahmojen välisiä kamppailuja kuvattiin jo varhain.³⁵ Motiivia on hyödynnetty laajalti eri aikakausina myös muinaisen Israelin ja Juudan alueella, sekä esimerkiksi Ugaritin, Kyproksen ja heettiläisten kuningaskunnan kuvälähteissä.³⁶ Ihmishahmon³⁷ ja leijonan välisiä väkivaltaisia yhteenottoja kuvataan tutkimuskirjallisuudessa tyyppillisesti joko ”sankarillisena kamppailuna”³⁸

22 Strawn 2009, 151–158.

23 Ibid.

24 Schaller 1972, 103.

25 Strawn 2009, 152; 2005, 35; Schaller 1972, 103–115. Schaller antaa useita eri esimerkkejä tilanteista, joissa leijona karjuu, mutta yllä mainitut ovat keskeisimpiä Tuom. 14 kontekstissa.

26 Schaller 1972, 103.

27 Strawn 2009, 158.

28 Matthews 2004, 145.

29 Ibid.

30 Moore, 1949 (1895), 331; Boling 1975, 230. Vrt. 1. Sam. 17:34–36; 2. Sam. 23:20.

31 Ks. esim. Branson 2009, 134.

32 Strawn 2009, 151.

33 Strawn 2005, 152.

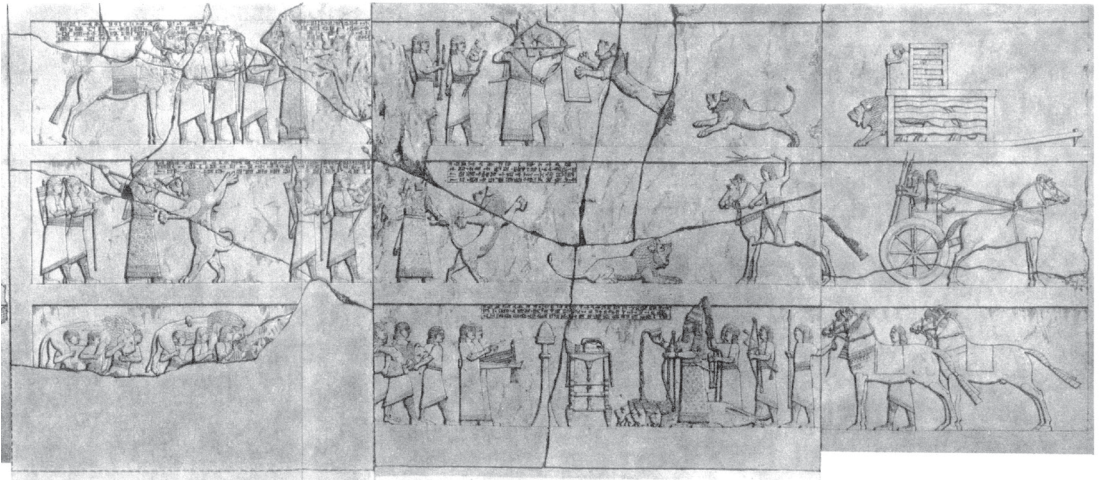
34 Collon 1995, 219. Ks. myös Strawn 2005, 152 ja Costello 2010, 25–35.

35 Strawn 2005, 161.

36 Strawn (2005) antaa motiivin käytöstä useita esimerkkejä. Ks. esim. kuvat 4.113–4.114, 4.116 (Egypti); 4.117–4.121, 4.124, 4.128 (Mesopotamia); 4.132 (Ugarit); 4.131 (Alaja Hüyük); 4.134 (Tell Halaf); 4.135 (Enkomi), 4.145 (Ziwiye); 4.147 (Malatya).

37 Tarkoitan ihmishahmolla (engl. anthropomorphic figure) ulkoisesti ihmisen näköistä hahmoa. Tämän termin avulla pyrin välttämään harhaanjohtavat tulkinnat, sillä toisinaan on epäselvää, onko kuvauksen kohteena ihminen vai jumala.

38 Christoph Uehlinger käyttää termiä ”sankarillisen kamppailu” (heroic combat) kuvailemaan persialaisaikaisia sinettejä, joissa esitetään sankarin ja vastustajan väkivaltaista yhteenottoa. Ks. Uehlinger 1999, 153–162.

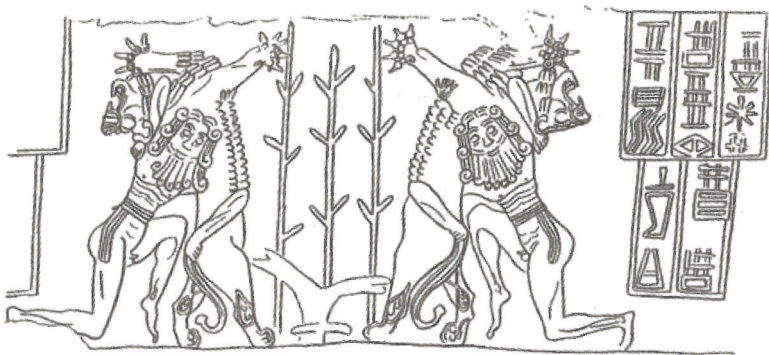
Kuva 1. Seinäreliefi, Ninive (kuningas Assurbanipalin pohjoispalatsi, huone S1, laatat C-E), 668–627. Laatta C: The Louvre (AO 19903), Laatat D&E: The British Museum (BM 124886–7). Barnett 1976, Pl. LVI.

Kuva 2. Kolikko, Samaria, rautakausi III / persialaisaika. Strawn 2005, fig. 3.143.

Kuva 3. Sinetinpainallus, Ninive, 7. vuosisata eaa. Strawn 2005, fig. 4.109.

Kuva 4. Akkadilainen sylinterisinetti, 2400–2200 eaa. Strawn 2005, 4.207.

tai ”leijonanmetsästyksenä”³⁹. Sankarillisella kamppailulla tarkoitetaan motiivia, jossa ihmishahmo kamppailee yksin leijonaa vastaan, eikä asetelmassa tyypillisesti ole muita keskeisiä elementtejä. Leijonanmetsästys sen sijaan viittaa laajempiin asetelmiin, joissa yksi tai useampi ihmishahmo kamppailee yhtä tai useampaa leijonaa vastaan.

Ihmishahmon ja leijonan välisen kamppailun kuvastoa hyödynnettiin muinaisessa Lähi-idässä erittäin laajasti useiden eri valtakuntien kuninkaallisessa propagandassa.⁴⁰ Erityisesti Uusassyrialaisen valtakunnan (911–609 eaa.) kuninkaat esiintyivät eri lähteissä leijonan kanssa kamppailevina sankareina.⁴¹ Kirjallisten ja kuvallisten lähteiden perusteella leijonanmetsästystä todella harjoitettiin uusassyrialaisessa valtakunnassa.⁴² Muun muassa assyrialaiset palatsireliefit esittävät suurvallan kuninkaan kamppailussa leijonan kanssa. Niniven pohjoispalatsista löydetyt korkokuvat (huone S¹, 668–627 eaa.) kuvastavat leijonanmetsästystä vaihe vaiheelta (kuva 1).⁴³ Näissä seinäreliefeissä kuningas Assurbanipal kohtaa useita hyökkääviä leijonia. Kuningas hyödyntää kamppailussa lukuisia eri aseita, kuten tikaria, miekkaa, nuijaa, keihästä ja jousipyssyä. Usean eri aseiden kuvaamisella on kenties haluttu painottaa kuninkaan taistelutaitoja. Suurvallan hallitsijalla ei ole tarvetta tappaa leijonaa paljain käsin – onhan hänellä laaja arsenaali aseita käytössään.

Myöhemmin Akhaimenidien (Persian) valtakunta (550–330 eaa.) sovelsi uusassyrialaisesta valtakunnasta perittyä leijonanmetsästyksen ja sankarillisen kamppailun symboliikkaa omassa kuninkaallisessa kontekstissään. Etenkin sinettilöydöt osoittavat, että kuva-aiheet tunnettiin myös Israelin ja Juudan alueella.⁴⁴ Strawnin mukaan leijonaa puukottavasta kuninkaasta tuli suosittu kuva-aihe persialaisajalla.⁴⁵ Samarialaisessa kolikossa kuningas kohtaa

puukko kädessään hyökkäävän leijonan (kuva 2). Kolikon kuva-aihe muistuttaa läheisesti uusassyrialaista kuninkaallista sinettiä, jossa kuningas iskee tikarin takajaloillaan seisovan leijonan rintaan (kuva 3).

On huomionarvoista, että suurin osa muinaisen Lähi-idän taiteen kamppailukuvauksista sisältää aseiden. Kuvallisissa lähteissä on huomattavasti harvinaisempaa esittää leijonaa vastaan kamppaileva ihmishahmo aseettomana. Tarkastelen seuraavaksi kolme kuvaesimerkkiä, joissa ihmishahmo ei hyödynnä asetta kamppailussaan leijonaa vastaan.

ASEETTOMAT KUVAT

Akkadilainen sylinterisinetti (BM89147)

Kuva 4 edustaa ajallisesti ja maantieteellisesti kaukaista, mutta motiiviltaan läheistä vastinetta Tuomarien kirjan luvun 14 leijonakuvaukselle. Kyseinen sylinterisinetti ajoitetaan vuosien 2400–2200 eaa. välille.⁴⁶ Sinetin kuva-aiheena on parrakkaan, pitkähiuksisen mieshahmon ja urosleijonan välinen kamppailu, joka esitetään esineessä kaksinkertaisena peilikuvana. Mieshahmo on polvistunut toisen polvensa varaan. Toisen käsivartensa hän on puristanut tiiviisti leijonan kaulan ympärille ja toisen hän on kietonut leijonan alaruumiin ympärille, puristaen samalla kädessään leijonan häntää.

39 ”Leijonanmetsästys” -konseptista tarkemmin: Weissert 1997, 339–358; Albenda 1972, 167–178; Dick 2006, 243–270; Strawn 2005, 161–174.

40 Strawn 2005, 176.

41 Weissert 1997, 339; Strawn 2005, 163.

42 Ks. esim. Russell 1999; Weissert 1997.

43 Ks. Barnett 1976.

44 Uehlinger 1999, erityisesti 2.1., 2.2. ja 2.4.

45 Strawn 2005, 101.

46 Cylinder Seal 89147 s.a.

Mies on lihaksikas ja lannevyötä lukuun ottamatta alaston. Miehen tiukassa otteessa oleva leijona seisoo takajaloillaan ja sen etutassut ovat koholla ylöspäin. Leijonan niska on kuristusotteessa taipunut taaksepäin. Peilikuvien välissä on kuvattuna mahdollisesti oksia ja kanto. Sinetistä tehdyssä piirroksessa kuvan keskiössä on peilikuvana esitetty kamppailu.⁴⁷ Kuvan oikeassa reunassa on piirtokirjoitus, jonka mukaan sinetti kuuluu Duramin kaupungin papin Puzur-Shullatin palvelijalle Shakullumille.

Sinetissä esiintyvä mieshahmo tunnetaan muinaisen Mesopotamian taiteessa niin kutsuttuna ”alastomana sankarihahmona”. 2000–3000-luvulla eaa. mesopotamialaisessa taiteessa esiintyy usein parrakas hahmo, jonka hiuksissa on kuusi erottuvaa kiharaa, molemmilla puolilla päätä kolme. Vyötä lukuun ottamatta hahmo kuvataan alastomana.⁴⁸ Hahmo edustaa laajalti muinaisessa Lähi-idässä tunnettua ”eläinten herra”-motiivia, eli ihmishahmoa, joka kykenee hallitsemaan eläinhahmoja.⁴⁹ Mesopotamialaisen alastoman sankarihahmon parina kuvataan usein niin kutsuttu ”härkämies”, eli hybridihahmo, jolla on sekä härän että miehen piirteitä. Alastoman sankarihahmon ja härkämiehen välinen suhde vaihtelee kuvauksissa rauhanomaisesta kumppanuudesta taistelukupvauksiin ja usein kuvissa on mukana myös muita hahmoja, kuten erilaisia eläimiä sekä ihmisen ja eläimen yhdistelmiä eli hybridejä.⁵⁰ Näitä hyvinkin erilaisia kuvauksia yhdistää sivilisaation ja luonnon vastakkainasettelun teema. Alaston sankarihahmo edustaa sivilisaatiota. Toisinaan alastoman sankarihahmon ja leijonan välisissä kamppailukuvauksissa esiintyy myös kotieläimiä. Tällöin sankari pyrkii todennäköisesti suojelemaan elinkeinoaan ja laumaansa villiä luontoa vastaan.⁵¹

Samalta aikakaudelta tunnetaan myös akkadilaisia sinettejä, joissa esiintyy niin kutsuttu

”kuninkaallinen sankarihahmo”. Toisinaan alaston sankarihahmo ja kuninkaallinen sankari esiintyvät jopa samassa kuvassa ja heidän seuranaan on monesti myös härkämies. ”Alastoman” ja ”kuninkaallisen” sankarin erona on se, että ensin mainittu taistelee aseettomana, kun taas jälkimmäinen kuvataan aseensa kanssa. Costellon mukaan alaston sankari edusti yli-inhimillisen vahvaa, lähes jumalallista hahmoa, kun taas aseistettu kuninkaallinen sankari heijasti kuninkaallista valtaa.⁵² Aseiden kytkeminen kuninkuuteen ja maalliseen hallintoon voisi selittää sen, miksi suurin osa muinaisen Lähi-idän taiteessa esiintyvistä leijonakamppailuista sisältää aseita.

Askelonin skarabi

Muinaisen Israelin ja Juudan alueelta tunnetaan vain muutamia esimerkkejä ihmishahmon ja leijonan välisestä aseettomasta kamppailusta. Yksi näistä on Askelonista⁵³ löydyntynyt skarabi eli pieni lantakuoriaisen muotoinen esine, jonka vatsapuolelle kuva-aihe on kaiverrettu (kuva 5). Tässä persialaisaikaisessa skarabissa kuvataan miespuolinen hahmo läheisessä kamppailussa urosleijonan kanssa. Leijonan aukinainen suu kuvastaa todennäköisesti karjumista tai sitä, että se on aikeissa purra vastustajaansa. Eläin seisoo takajaloillaan ja sen etutassut ovat mieshahmon olkapäillä. Hahmolla on pitkät hiukset ja parta, ja hän on pukeutunut lannevaatteeseen. Othmar Keelin mukaan egyptiläinen Bes-jumala kuvataan tyypillisesti tällaisessa asetelmassa. Askelonista löytyneessä skarabissa Bes on kuitenkin korvattu sankarihahmolla.⁵⁴ Kuvassa ei näy asetta, mutta mieshahmon asennon perusteella sellainen on mahdollisesti tarkoitettu kuvaan. Miehen vasen käsi on kiinni leijonan rinnassa, eli kuvan valmistaja on saattanut pyrkiä esittämään, että mieshahmo on työntänyt esimerkiksi tikarin leijonan rintaan. Kuvaustapa muistuttaa läheisesti Israelissa ja

Kuva 5. Skarabi, Askelon, persialaisaika (6. – 4. vuosisata eaa.) Keel 1997, Aschkelon no. 59.

Kuva 6. Sinetinpainallus, Wadi Daliya, myöhäinen persialaisaika (375–335). Strawn 2005, fig. 3.116.

Juudassakin tunnettua assyrialaista kuninkaallista sinettiaihetta, jossa kuningas puukottaa takajaloillaan seisovaa leijonaa (kuva 3).

Wadi Daliyan bulla

Toinen harvinainen kuvallinen esimerkki kohtaamisesta aseettoman ihmishahmoisen sankarin ja leijonan välillä on peräisin Wadi Daliyasta⁵⁵ (kuva 6). Kyseessä on bulla eli saveen tehty sinetinpainallus, ja se ajoitetaan myöhäiselle persialaisajalle (375–335 eaa.). Siinä esiintyy alaston mieshahmo, joka on nostanut urosleijonan harjastaan ylös. Leijona on pystyasennossa, mutta sen jalat eivät kosketa maata. Se on kamppailussa selvästi alakynnessä. Vaikka mies kamppailee leijonaa vastaan aseettomana, hahmojen takana näkyy karkeatekoinen nuija.

Wadi Daliyasta tunnetaan useita sinetinpainalluksia, jotka on aikanaan tehty papyruskääröjen sineteiksi.⁵⁶ Yhdessä muiden Wadi Daliyan sinetinpainallusten kanssa vaikuttaa siltä, että ne edustavat kreikkalais-roomalaisen Herkuleen ikonografiaa.⁵⁷ Monessa Wadi Daliyan bullassa kuvataan sankarihahmo, jolla on nuija, jousi ja nuolia sekä leijonan nahka viittanaan.⁵⁸ Kreikkalaisessa mytologiassa yksi Herkuleen kahdestatoista urotyöstä on

Nemean hirviömäisen leijonan surmaaminen. Herkules havaitsee, että leijonaa ei voi päihittää nuolilla ja miekalla, joten hän tainnuttaa pedon nuijalla ja kuristaa sen tämän jälkeen paljain käsin. Muinaisen Kreikan taiteessa Herkuleen ikonografia vakiintui arkaaisella ajalla (7/600–480 eaa.).⁵⁹ Herkules kuvataan tyypillisesti kuristamassa Nemean leijonaa paljain

47 On mahdollista, että sinetin käyttäjä on rullannut kuvan eri tavalla, jolloin keskiössä olisi teksti, jota leijonakamppailu reunustaisi molemmin puolin.

48 Costello 2010, 25.

49 ”Eläinten herra” -motiivista ks. Counts & Arnold 2010.

50 Costello 2010, 25.

51 Vrt. Strawn 2005, 136.

52 Costello 2010, 33. Ks. myös Collon 1995, kuva 59a.

53 Askelon sijaitsee Välimeren itärannikolla, n. 50 km Tel Avivista etelään.

54 Keel 1997, 712.

55 Wadi Daliya sijaitsee Israelissa, n. 60 kilometriä Jerikosta pohjoiseen. Sieltä löytyneet bullat ja papyrukset ovat peräisin Samariasta. Ks. Schroer & Lippke 2014, 307–314.

56 Schroer & Lippke 2014, 305.

57 Strawn 2005, 108; Leith 1997, 85–86.

58 Strawn 2005, 108.

59 Schachter 2003, 685.

käsin.⁶⁰ Mikäli Wadi Daliyan bullan taustalla on kertomus Herkuleesta ja Nemean leijonasta, myöskään tämä esine ei edusta täysin aseetonta kamppailua leijonan kanssa.

MISTÄ SIMSONIN ASEETTOMUUS KERTO?

Tuomarien kirjan kuvaus hyödyntää leijonaa kuva-aiheena todennäköisesti korostaakseen Simsonin fyysistä voimakkuutta. Kamppailu leijonan kanssa osoittaa, että Simson kykenee päihittämään vaarallisimman maalla liikkuvan petoeläimen (כַּפִּיר אֲרִיִּית). Leijonan tappajana Simsonin hahmossa on yhtäläisyyksiä sekä kreikkalais-roomalaisen Herkuleen kuin pitkähiuksisen ja partaisen akkadilaisen alastoman sankarihahmon kanssa. Yhtäläisyydet eivät kuitenkaan viittaa siihen, että kuva-aiheita olisi lainattu kulttuurista toiseen. Kyse on pikemminkin laajalti tunnetun sankarityypin esiintymistä eri konteksteissa.⁶¹

Tuomarien kirjan kertomus painottaa hyvin selvästi, että Simson tappaa leijonan ilman asetta. Aseettomien kamppailujen vähäisyys muinaisen Lähi-idän kovalähteissä vahvistaa kuvauksen poikkeuksellisuutta. Aseeton Simson on poikkeus kulttuuriympäristössä, jossa sankarit ja erityisesti kuninkaat kuvattiin tyypillisesti useilla eri aseilla varustettuina. Sekä aseellisuuden että aseettomuuden tarkoituksena on todennäköisesti viestiä sankarihahmon rohkeudesta ja voimasta. Simsonin ja Daavidin tapauksessa vastustajan selättäminen ilman asetta kertoo näiden hahmojen sankarillisuudesta. Toisaalta leijonan repiminen kappaleiksi paljain käsin voi heijastaa myös Simsonin hahmon villiä tai arkaaista luonnetta. Simsonia ei kuvata kansansa paimenena tai sivilisaation ja järjestyksen suojelijana. Hän on pikemminkin Herkuleen kaltainen sankari, joka voittaa pedon fyysisillä voimillaan.

TM Sanna Saari (sanna.saari@helsinki.fi) on Vanhan testamentin eksegetiikan tohtorikoulutettava. Väitöskirjassaan hän tutkii, kuinka muinaisen Lähi-idän kувallisia lähteitä voidaan hyödyntää Vanhan testamentin leijonakertomusten tutkimuksessa ja tulkinnassa.

KIRJALLISUUS

- Albenda, Pauline (1972). Ashurnasirpal II Lion Hunt Relief BM124534. *Journal of Near Eastern Studies* 31, 167–178.
- Assis, Eliel (2014). The Structure and Meaning of the Samson Narratives (Jud. 13–16). *Samson: Hero or Fool? The Many Faces of Samson*. Toim. Erik M. Ey-nikel & Tobias Nicklas. Boston: Brill, 1–12.
- Barnett, R. D. (1976). *Sculptures from the North Palace of Ashurbanipal at Nineveh, 668–627 B.C.* London: British Museum Publications.
- Boling, Robert G. (1975). *Judges: Introduction, Translation, and Commentary*. The Anchor Bible 6 A. Garden City: Doubleday.
- Bonfiglio, Ryan P. (2016). *Reading Images, Seeing Texts: Towards a Visual Hermeneutics for Biblical Studies*. Orbis Biblicus et Orientalis 280. Fribourg: Academic Press; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Branson, Robert D. (2009). *Judges: A Commentary in the Wesleyan Tradition*. Kansas City: Beacon Hill Press.
- Brodie, Neil (2006). An Archaeologist's View of the Trade in Unprovenanced Antiquities. *Art and Cultural Heritage: Law, Policy and Practice*. Toim. Barbara T. Hoffman. Cambridge: Cambridge University Press, 52–63.
- Brodie, Neil (2011). Congenial Bedfellows? The Academy and the Antiquities Trade. *Journal of Contemporary Criminal Justice* 27(4), 408–437.
- Butler, Trent C. (2009). *Judges*. Word Biblical Commentary 8. Nashville, Tennessee: Thomas Nelson.

60 Ibid.; Moore 1949 (1895), 331.

61 Niditch 2008, 9.

- Collon, Dominique (1993). *First Impressions: Cylinder Seals in the Ancient Near East*. London: British Museum Press.
- Collon, Dominique (1995). *Ancient Near Eastern Art*. Berkeley: University of California Press.
- Cornelius, Izak (1989). The Lion in the Art of Ancient Near East: A Study of Selected Motifs. *Journal of Northwest Semitic Languages* 15, 53–85.
- Cornelius, Izak (2004). *The Many Faces of the Goddess: The Iconography of the Syro-Palestinian Goddesses Anat, Astarte, Qedeshet, and Asherah C. 1500–1000 BCE*. Orbis Biblicus et Orientalis 204. Fribourg: Academic Press; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Costello, Sarah Kielt (2010). The Mesopotamian "Nude Hero": Context and Interpretations. *The Master of Animals in Old World Iconography*. Toim. Derek B. Counts & Bettina Arnold. Budapest: Archaeolingua, 25–35.
- Counts, Derek B. & Bettina Arnold (toim.) (2010). *The Master of Animals in Old World Iconography*. Budapest: Archaeolingua.
- Cylinder Seal 89147 (s.a.) *The British Museum*. https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1825-0503-140 (luettu 15.6.2020).
- Delitzsch, Friedrich (1903). *Babel and Bibel: Two Lectures on the Significance of Assyriological Research for Religion, Embodying the Most Important Criticisms and the Author's Replies*. Kääntäneet Thomas J. McGormack & W. H. Carruth. Chicago: Open Court.
- Dick, Michael B. (2006). The Neo-Assyrian Royal Lion Hunt and Yahweh's Answer to Job. *Journal of Biblical Literature* 125(2), 243–270.
- Fradenburg, J. N. (1886). *Witnesses from the Dust, or the Bible: Illustrated from the Monuments*. Cincinnati: Craston & Stowe.
- Hulster, Izaak J. de (2007). *Illuminating Images. An Iconographic Method of Old Testament Exegesis with Three Case Studies from Third Isaiah*. Diss. Utrecht University.
- Hulster, Izaak J. de (2009a). *Iconographic Exegesis and Third Isaiah*. Forschungen zum Alten Testament 2(36). Tübingen: Mohr Siebeck.
- Hulster, Izaak J. de (2009b). *Illuminating Images: A Historical Position and Method for Iconographic Exegesis. Iconography and Biblical Studies. Proceedings of the Iconography Sessions at the Joint EABS/SBL Conference, 22–26 July 2007, Vienna, Austria*. Toim. Izaak J. de Hulster & Rüdiger Schmitt. Münster: Ugarit-Verlag, 139–162.
- Hulster, Izaak J. de & Sanna Saari (2016). Amulettien siivekkäät olennot – ja kuinka israelilainen profetta kääntää muinaisen magian päälle. *Raamattu ja magia*. Toim. Kirsi Valkama & Hanne von Weissenberg & Nina Nikki. Suomen eksegeettisen seuran julkaisuja 110. Helsinki: Suomen eksegeettinen seura, 287–312.
- Keel, Othmar (1969). *Feinde und Gottesleugner: Studien zum Image der Widersacher in den Individualpsalmen*. Stuttgarter biblische Monographien 7. Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk.
- Keel, Othmar (1995). *Corpus der Stempelsiegel-Amulette aus Palästina/Israel: Von den Anfängen bis zur Perserzeit: Einleitung*. Orbis Biblicus et Orientalis Series Archaeologica 10. Freiburg: Universitätsverlag; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Keel, Othmar (1997 [1978]). *The Symbolism of the Biblical World: Ancient Near Eastern Iconography and the Book of Psalms*. Winona Lake: Eisenbrauns.
- Keel, Othmar (1997). *Corpus der Stempelsiegel-Amulette aus Palästina/Israel: Von den Anfängen bis zur Perserzeit. Katalog Band I: Von Tell Abu Farağ bis 'Atlit*. Orbis Biblicus et Orientalis Series Archaeologica 13. Freiburg: Universitätsverlag Freiburg Schweiz.
- Keel, Othmar (2010a). *Corpus der Stempelsiegel-Amulette aus Palästina/Israel: Von den Anfängen bis zur Perserzeit. Katalog Band II: Von Bahan bis Tell Eton*. Orbis biblicus et orientalis, Series Archaeologica 29. Fribourg: Academic Press; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Keel, Othmar (2010b). *Corpus der Stempelsiegel-Amulette aus Palästina/Israel: Von den Anfängen bis zur*

- Perserzeit. Katalog Band III: Von Tell El-Far'a bis Tell El-Fir.* Orbis Biblicus et Orientalis Archaeologica 31. Fribourg: Academic Press; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Keel, Othmar (2013). *Corpus der Stempelsiegel-Amulette aus Palästina/Israel: Von den Anfängen bis zur Perserzeit. Katalog Band IV: Von Tel Gamma bis Chirbet Husche. Mit Beiträgen von Baruch Brandl, Daphna Ben-Tor, und Leonardo Pajarola.* Orbis Biblicus et Orientalis Series Archaeologica 33. Fribourg: Academic Press; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Keel, Othmar (2017). *Corpus der Stempelsiegel-Amulette aus Palästina/Israel: Von den Anfängen bis zur Perserzeit. Katalog Band V: Von Tel El-Idham bis Tel Kitan.* Orbis Biblicus et Orientalis Series Archaeologica 35. Fribourg: Academic Press; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Keel, Othmar & Christoph Uehlinger (1998 [1992]). *Gods, Goddesses and Images of God in Ancient Israel.* Kääntänyt Thomas H. Trapp. Edinburgh: T&T Clark.
- Klingbeil, Martin (1999). *Yahweh Fighting from Heaven: God As Warrior and As God of Heaven in the Hebrew Psalter and Ancient Near Eastern Iconography.* Orbis Biblicus et Orientalis 169. Fribourg: University Press; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Kratz, Reinhard Gregor (2005). *The Composition of the Narrative Books of the Old Testament.* Kääntänyt John Bowden. London & New York: T & T Clark.
- Leith, Mary Joan Winn (1997). *Wadi Daliyeh I: The Wadi Daliyeh Seal Impressions.* Discoveries in the Judaean Desert 24. Oxford: Clarendon Press.
- LeMon, Joel M. (2009). Iconographic Approaches. The Iconic Structure of Psalm 17. *Method Matters. Essays on the Interpretation of the Hebrew Bible in Honor of David L. Petersen.* Toim. Joel M. LeMon & Kent Harold Richards. Atlanta, GA: Society of Biblical Literature, 143–168.
- LeMon, Joel M. (2010). *Yahweh's Winged Form in the Psalms. Exploring Congruent Iconography and Texts.* Orbis Biblicus et Orientalis 242. Fribourg: Academic Press; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Matthews, Victor Harold (2004). *Judges and Ruth.* New Cambridge Bible Commentary. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press.
- McKenzie, John L. (1966). *The World of the Judges.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Moore, George Foot (1949 [1895]). *A Critical and Exegetical Commentary on Judges.* The International Critical Commentary. Edinburgh: T. & T. Clark.
- Niditch, Susan (2008). *Judges: A Commentary.* The Old Testament Library. Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press.
- Russell, John Malcom (1999). *The Writing on the Wall: Studies in the Architectural Context of Late Assyrian Palace Inscriptions.* Mesopotamian Civilizations 9. Winona Lake, IN: Eisenbrauns.
- Schachter, Albert (2001). Heracles. *The Oxford Classical Dictionary.* 3. painos. Toim. S. Hornblower & A. Spawforth. Oxford: Oxford University Press, 684–86.
- Schaller, George B. (1972). *The Serengeti Lion: A Study of Predator-Prey Relations.* Chicago: University of Chicago Press.
- Schroer, Silvia (1987). *In Israel Gab Es Bilder: Nachrichten von Darstellender Kunst im Alten Testament.* Freiburg, Schweiz: Universitätsverlag.
- Schroer, Silvia (2008). *Die Ikonographie Palästinas/Israels und der Alte Orient: Eine Religionsgeschichte in Bildern. Band 2: Die Mittelbronzezeit.* Fribourg: Academic Press Fribourg.
- Schroer, Silvia (2011). *Die Ikonographie Palästinas/Israels und der Alte Orient: Eine Religionsgeschichte in Bildern. Band 3: Die Spätbronzezeit.* Fribourg: Academic Press.
- Schroer, Silvia (2018). *Die Ikonographie Palästinas/Israels und der Alte Orient: Eine Religionsgeschichte in Bildern. Band 4: Die Eisenzeit bis zum Beginn der Achämenidischen Herrschaft.* Basel: Schwabe Verlag.
- Schroer, Silvia & Florian Lippke (2014). Beobachtungen zu den (spät-)persischen Samaria-Bullen aus

- dem Wadi ed-Daliyeh: Hellenisches, Persisches und Lokaltraditionen im Grenzgebiet der Provinz Yehûd. *A Religious Revolution in Yehûd? The Material Culture of the Persian Period as a Test Case*. Toim. Christian Frevel & Katharina Pyschny & Izak Cornelius. *Orbis Biblicus et Orientalis* 267. Fribourg: Academic Press; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Schroer, Silvia & Othmar Keel (2005). *Die Ikonographie Palästinas/Israels und der Alte Orient: Eine Religionsgeschichte in Bildern. Band 1: Vom Ausgehenden Mesolithikum Bis Zur Frühbronzezeit*. Fribourg: Academic Press.
- Smith, George (1876). *The Chaldean Account of Genesis*. London: Sampson Low, Martson, Searle & Rivington.
- Staubli, Thomas (1991). *Das Image der Nomaden: Im Alten Israel und in der Ikonographie seiner Sesshaften Nachbarn*. *Orbis Biblicus et Orientalis* 107. Freiburg: Universitätsverlag.
- Strawn, Brent A. (2005). *What is Stronger than a Lion? Leonine Image and Metaphor in the Hebrew Bible and the Ancient Near East*. *Orbis Biblicus et Orientalis* 212. Fribourg: Academic Press; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Strawn, Brent A. (2009). *kēpîr 'ārāyôt* in Judges 14:5. *Vetus Testamentum* 59, 150–158.
- Strawn, Brent A. (2015). Lion Hunting in the Psalms: Iconography and Images for God, the Self, and the Enemy. *Iconographic Exegesis of the Hebrew Bible / Old Testament: An Introduction to Its Method and Practice*. Toim. Izaak J. de Hulster & Brent A. Strawn & Ryan P. Bonfiglio. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 245–261.
- Uehlinger, Christoph (1999). "Powerful Persianisms" in Glyptic Iconography of Persian Period Palestine. *The Crisis of Israelite Religion: Transformation of Religious Tradition in Exilic and Post-Exilic Times*. Toim. Bob Becking & Marjo C. A. Korpel. *Old Testament Studies* 42. Leiden: E. J. Brill, 134–182.
- Webb, Barry G. (2012). *The Book of Judges*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids, MI; Cambridge, UK: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Weissert, Elnathan (1997). Royal Hunt and Royal Triumph in a Prism Fragment of Ashurbanipal (82–5–22,2). *Assyria 1995: Proceedings of the 10th Anniversary Symposium of the Neo-Assyria Text Corpus Project, Helsinki, September 7–11, 1995*. Toim. Simo Parpola & Robert. M. Whiting. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 339–58.
- Winter, Urs (1983). *Frau und Göttin: Exegetische und Ikonographische Studien zum Weiblichen Gottesbild im Alten Israel und in dessen Umwelt*. *Orbis Biblicus et Orientalis* 53. Freiburg: Universitätsverlag; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.